

SOPRON KÖZÉPKORI VÁROSFALAI. II

A soproni középkori városfalak ásátásáról adott első jelentésemben (Arch. Ért. 94. 1967. 155–183.) a Hátsókaputól D-re és É-ra húzódó szakasz falainak leírását és főbb periódusait ismerttettem. Ebben a jelentésben folytatom a feltárások leírását, ahogy azok során az előbbi területhez É-felé csatlakozó városfalakat is megismertük. Az alaprajzon (1. kép) jelzett III. térkép-szelvény területén 1964–66 között a Szt. György u. 5–7. sz. házak városfal menti kertjeiben és a Lenin körút mellett a háború után kialakított — most sajnos ismét beépítésre kerülő — téren kerülhetett sor ásátásra. (Ugyanezekben az években végeztem ásátást a Templom u. 14. sz. ház kertjében és az Előkapunál, azonban ezek közlésére hely hiányában csak egy következő jelentésben kerülhet sor.) A kiértékelésben részletesebben foglalkozom a városárok történetével, miután az evvel kapcsolatos eddigi egyetlen ásátást is itt ismertetem.

Szt. György utca 5–7

Az 1964–66 között végzett ásátásaim előtt ezen a területen csak a középső városfal hosszú szakasza volt ismert a Szt. György templom mögött szabadon álló faltornyával (3. kép) és északabbra két további torony házak közé beépített maradványával. A fal felső részén helyenként még láthatók voltak a IV–V. építési periódus téglabéleltetett lőrésai, de a városfal eredeti formáját kívül vakolat és habarcsmaradványok, É felé a hozzáépült házak, a belső oldalon pedig a kertek magas feltöltése mindenütt elfedte (4. kép). A legbelső városfal itt már nem volt meg; a kutatás ugyan feltételezte, hogy a Szt. György u. 7. sz. ház K-i homlokzata is városfalat rejt,¹ ez azonban a feltárás során tévesnek bizonyult. A külső, harmadik városfal már nem volt látható, de a telkek beépítési vonala elárulta egykori helyét.

A feltárási területől É-felé a felső falszoros folytatása kertekké átalakítva egészen a Városház utcáig még ma is megvan. A középső városfal a kertek feltöltésében végig majdnem sértetlenül húzódik. A 6. faltornynak D-i oldalát az átjáróval már elbontották, az 5. még áll, mindkettőt kívülről tűzfalakkal elépítve. A falon a IV. periódus lőréseiből 6 még látható. A legbelső városfal a Szt. György u. 3. sz. ház szakaszán az udvari rész háborús pusztulásakor semmisült meg. Folytatása É felé 1,64–1,44 m vastagsággal még részben áll, további szakasza pedig erősen átépítve a Városház u. 1. sz. ház K-i homlokzati falát képezi. Ettől É felé már ismét hiányzik, a múlt század végén bontották le.

Felső falszoros

A középső és belső városfal között húzódó felső falszoros ásátása során, miután a szintviszonyokról tájékoztunk, a felső humuszos földfeltöltést és az alatta

húzódó törmelékréteget távolítottuk el a középső fal belső oldala mellett 4 m széles sávban (5–6. kép). Ez a feltöltés a XVIII–XIX. század folyamán került ide, amikor a falszoros hadászati jelentősége már megszűnt. Ez után négy helyen nagyobb kutatószelvényeket készítettünk a középkori szintek és a falak felderítésére.

A legbelső városfal 2 m-es vastagsággal 7 m hosszan szabadon húzódik a Szt. György templom szentélye és a 9. sz. ház K-i homlokzata között. (Iránya és vastagsága arra mutat, hogy a 9. sz. ház homlokzatában D felé még további 8 m-es szakaszon meg lehetne találni átépített maradványait (2. kép). A templom szentélyétől É felé a felső falszorost ma a 7. sz. ház K-i homlokzata határolja. A belső városfal csonkjait mintegy 40 m hosszúságban a homlokzat előtt húzódva tártuk fel. A tört kőből rakott fal egész hosszában egyenes irányt mutat, D felé még részben a ház homlokzati fala alá fut, de É felé már majdnem teljes vastagságában előtte látható. A sánc dombja által meghatározott középkori szint alá itt is csak — 0,8 m mélyen alapozták. Négy helyen eléje épített (a falba be nem kötött) 1,7–1,9 m hosszú támpillér csonkja áll (8–9. kép). A metszetek megfigyelése során kitűnt, hogy a falat viszonylag korán, az 1650 körül épült² ház megépülése közben bontották le, valószínűleg rögtön felhasználva kőanyagát.

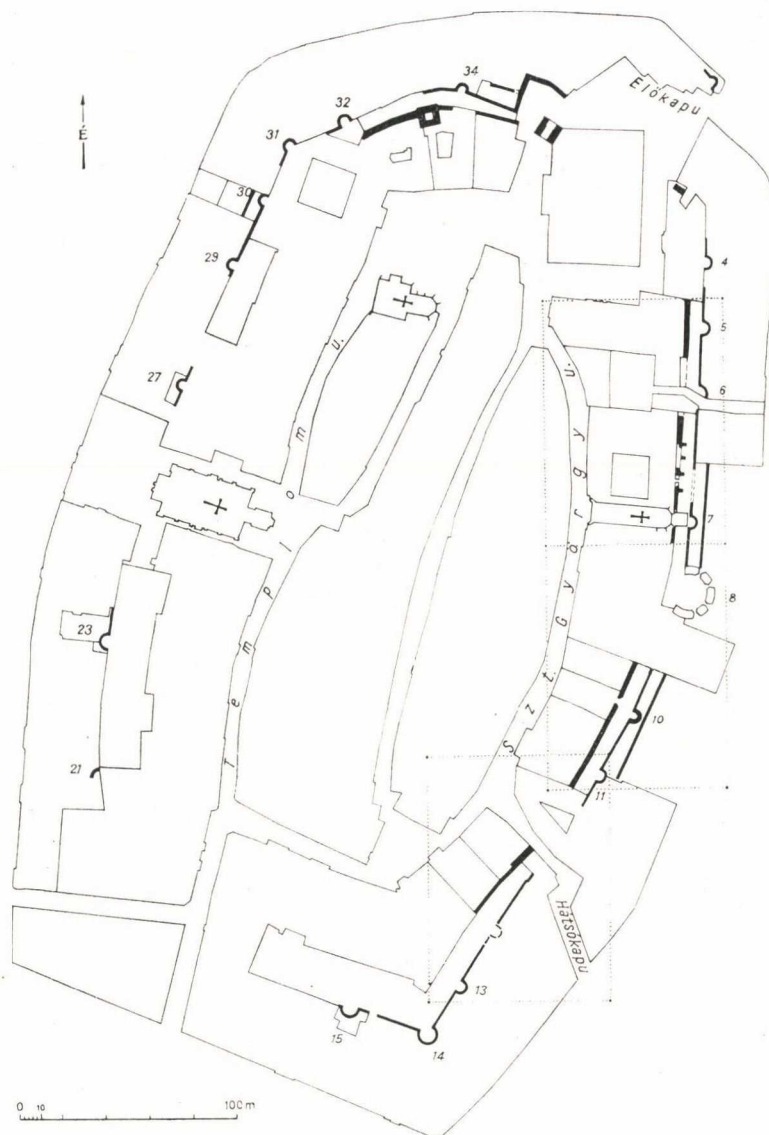
A középső városfalban a Szt. György templom tengelyében áll a 7. számú torony. Ezt is egy római torony erősen lepusztult csonkján építették meg, ez esetben *pontosan betartva annak külső alaprajzát*. Megépítése során (a II. építési periódusban) a laposan hasított, tört kőből rakott falában 4 pártázatközt képeztek ki. É felé a városfal egyenes szakasza — ugyanúgy, mint a toronytól D-re — a római városfal csonkján ül, átlag 2 m széles alapozással. 61 cm vastag mellvédfalában a toronytól É-ra csak két pártázatköz maradt meg, mert ettől kezdve 15 m-es hosszban a középkori városfal már hiányzott. Helyén nagyjából hasonló vastagságú, kissé előreugró újkori kőfal húzódtott, pártázat és lőrések nélkül, belső falsíkján kátrányos szigeteléssel. Északabbra a középső városfal ismét töretlenül húzódtott tovább 30 m hosszúságban. Külső falsíkjából itt csak kis darabja maradt szabadon két pártázatközzel, mert ettől kezdve már az újkorban épült házak udvari szárnyai fedik el. A belső falsíkot azonban itt is fel tudtuk tární (5–6. kép). A fal lépesőzetesen szélesedő alapozási padkával ül a római városfal csonkja felett. Eredeti formájában (II. periódus) 75–80 cm széles pártázatközökkel készült átlag 2,50 m-es tengelytávolságokkal, így itt a pártázatok szélessége 1,50–1,75 m között ingadozik. A pártázat magassága 1,60–1,80 m lehetett, a nyílássarkokat itt is szegletesre nagyolt kövekből rakták.

A III. építési periódus munkái e szakaszon is jól megfigyelhetők. A pártázatközeket befalazzák, egy részükben kifelé szűkülő tölcseres alaprajzú lőrésnyílásokat képeznek ki. Itt is megtalálható köztük a magasabb résformájú és a kisebb négyzetes nyílású, egy esetben

¹ Csatkai E., Sopron és környéke műemlékei. (Bp. 1956) c. kötetben: *Gerő L.*, A soproni vár. II. kiad. 171.

² Csatkai E., i. m. 232. — Amint a továbbiakban látni fogjuk, a legbelső fal itteni szakaszának lebontását valószínűleg annak rossz állapota indokolta. A sáncre

épülő legbelső fal túlságosan magasan kezdődő alapozása (B—B és C—C metszetrájon baloldalt) okozta, hogy a sánc földjének lemosódása, az udvarbeépítések során a sánc földjének elhordása után ez a fal meggyengült.

1. kép. Sopron, a Belváros középkori városfalai
 Рис. 1. Шопрон, средневековые городские стены внутреннего города
 Fig. 1. Sopron, les murs d'enceinte médiévaux de la Cité

pedig a kuleslyuk alakúra képezett is (11, 14. kép). A 7. számú torony két szélső pártázatközébe faragott kővel keretezett lőrészeket építenek be, D felé kettős-töleséres alaprajzzal, középen pedig nagyméretű fordított kuleslyuk alakú réssel, kifelé szűkülő alaprajzzal (14. kép). (É felé a lőrés formáját nem ismerjük, itt nyílását nem tudtuk kivésni). A torony többi pártázatközét teljesen elfalazták. Két esetben az itteni egyenes falszakasznál is megfigyelhetjük, hogy egy átépítési fázisban a magasabb típusú lőrészeket 40 cm-rel megkisebbítik, alsó részüket befalazva (13. kép).

A következő építési periódus (IV.) nyomait e területen megtaláltuk. A 7. torony D-i sarka mellett 1,35 m széles, téglabélletes, szegmensíves átboltozású ágyúlőrés később elfalazott maradványát tártuk fel (7. kép), és egy hasonlót találtunk a 7. toronytól 34 m-re É felé is. (Az utóbbi már nem az alsó lőréssor szintjén helyezkedik el, hanem valamivel magasabban, és így a következő (V.) építési periódusban boltozatát az új lőréssor érdekében már elbontották: ez is a két periódus egymásutánját bizonyítja, 6. kép). A 7. toronyban erős rongáltsága miatt e korszak átalakításait nem tudtuk kibontani.

A városfalak korszerűsítését utoljára az V. periódus munkái jelentették. Ennek lőrésai itt — az újkori falszakasz kivételével — mindenütt megmaradtak. A 7. toronyban három téglabélletes ágyúlőrést építenek ekkor, az egyenes falszakaszokon pedig 2,4–2,5 m-es tengelytávolsággal puskalőrészeket, téglabélletes, felül kőlappal fedett fülkével, a külső falsíkra helyezett rést téglából kuleslyuk alakúra formálva.³ A korábbi lőrészeket ekkor mind befalazták és az új lőréssor a régi fal tetejére falazott 1 m-es magasztásba került (5. kép).

A felső falszorosban ázott kutatószelvények közül leginkább a VIII. szelvény rétegződése tanúsította e terület történetét (13. kép C–C). Kiértékelését a következőkben foglalhatjuk össze: A római városfal mögött emelt gerendavázas sánc maradványának külső oldalán mindenütt megtalálható kifelé lejtő fekete föld (5. réteg) és a sáncból később föléje került vörös föld (4. réteg)

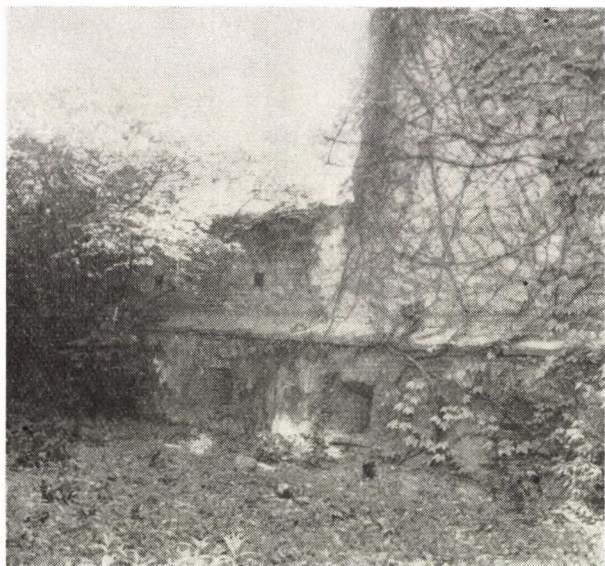
³ Téglaméretetek: 28×14,5×5,5 cm és 26×15×5.

2. kép. III. térképszelvény az ásatás helyszínrajzával
 Рис. 2. План раскопок, помещенный на карту города
 Fig. 2. IIIe segment de carte avec le levé de terrain des fouilles

3. kép. Városfal a Szt. György templomnál ásatás előtt
 Рис. 3. Городские стены у церкви Св. Георгия перед раскопками
 Fig. 3. Enceinte près de l'église Saint Georges, avant les fouilles

4—5. kép. A felső falszoros ásatás előtt és ásatás közben a Szt. György u. 5—7. mögött
 Рис. 4—5. Верхний стеной коридор до и во время раскопок за домами № 5—7 по ул. Св. Георгия
 Fig. 4—5. La braie supérieure derrière les maisons sises 5—7, rue Szt. György, avant et en cours des fouilles

6. kép. Kibontott lőrés a városfal belső oldalán
Рис. 6. Разобранные амбразуры на внутренней стороне
городской стены
Fig. 6. Meurtrières démurées sur le côté intérieur de l'en-
ceinte

7. kép. Kibontott lőrés és befalazott ágyúlőrés a 7. to-
ronytól D-re
Рис. 7. Разобранные амбразуры и замурованная пушеч-
ная амбатура, расположенные к югу от 7-ой башни
Fig. 7. Meurtrières démurées et cannoneière emmurée au
sud de la tour № 7

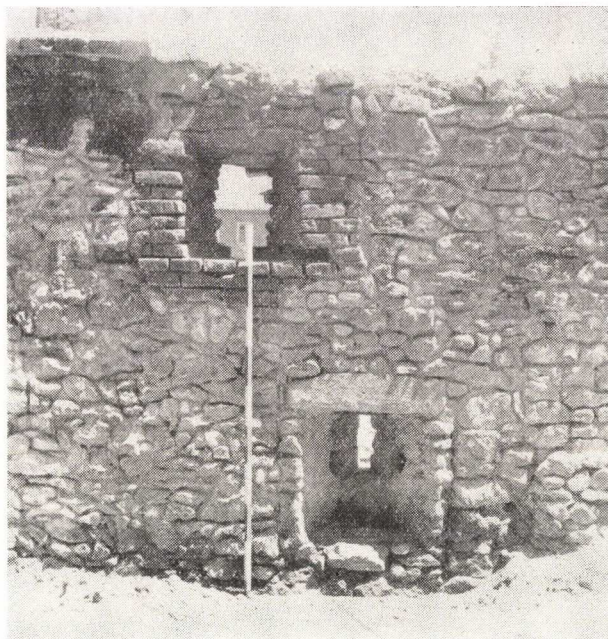

8—9. kép. A legbelső városfal maradványa a támpillérekkel
Рис. 8—9. Руины внутренней городской стены с контрфорсами
Fig. 8—9. Reste de l'enceinte intérieure avec les contreforts

itt is jelentkezett. Ebbe ásták be a legbelső városfal alapfalát. A római városfal csomkja fölé épült a középső városfal, ennek belső járósíntje azonban 1,8 m-rel mélyebben húzódik, mint a legbelső fal: a felső falszoros tehát itt is földrézszívelemelkedett befelé. A középső városfal alapozása mellől a 3. réteg szürkésfekete kevert földjéből II—IV. századi római edénytöredékek és IV. századi képettyes üveg pohártöredék mellett a középkorból csupán egy szegletes peremű szürke fazéktöredék

került elő, amelyet a XIII. század végére tehetünk (15. kép1).

A 7. toronytól É-ra a római városfal nagymértékű lepusztultsága, egybevetve a belső és középső középkori városfal szintjeivel (12. kép B—B) arra mutat, hogy a legbelső városfal e szakaszának kiépítését nem tehetjük korábbra, mint a középső fal megépítését, ellenkező esetben ugyanis mélyebbre kellett volna hogy alapozzák. Valószínűnek tartjuk, hogy itt is — és általában többi

10–11. kép. A III. és V. periódus lőrésai elfalazva és kibontás után
 Рис. 10–11. Замурованные и раскрытые амбразуры III и V-го периодов
 Fig. 10–11. Les meurtrières des IIIe et V^e périodes emmurées et après le démurage

szakaszain is⁴ — közvetlenül a középső fal kiépítése után, még a II. periódus végén épült meg és befejezése avval együtt 1330–39 között történt. A falsoros használata során kezdetben ügyeltek arra, hogy fel ne töltődjön, így a XIV. században, de még a következőnek legelején sem képződhettek itt kultúrretegek. A 2. réteg vörösesbarna földje alsó és középső sávjában már nagyobb számban tartalmazott későközépkori leletanyagot (15. kép 2–13). Köztük a szürke és vörös tálalakú, meredekfalú kályhaszemeket, valamint a korábbi osztrák típusokat utánzó, de vörös cserépből készült tányér alakú fedőt és lapos méceszt (15. kép 7–8.) a XV. századra tehetjük. E század elején készülhetett az a sárgamázás háromszögű oromesempe is, melynek csak apró töredékeit találtuk (15. kép 12). Pontos rendeltetését még nem ismerjük annak a szürke redukált égetésű, széles cserépcsőnek (15. kép 13; talán csatorna?), mely megoldásában a vékonyabb vízvezetékcsövek⁵ egyik csoportjához hasonlít és szintén e században használhatták. A legkésőbbi leletek a vörös színű vagy sárgászöld lehajló peremű fazekak (15. kép 2–6) — köztük egyiken eddig ismeretlen műhely bélyegével, a másikon egyszerűbb 6 benyomással képzett műhelyjeggyel — és a csipkézett peremű fazék-töredék. Analógiáik alapján ezeket a XV. század közepére, második felére lehet keltezni,⁶ A betöltés tehát legkorábban a század végén, esetleg már a XVI. sz. elején történt, a korábbi falszorosszintet erősen megemelve: ez viszont arra mutat, hogy ekkor a pártázatközoeket (II. periódus), illetve az ide épült lőréseket (III. periódus) már nem lehetett jól használni, hiszen igen

alacsonyra kerültek.⁷ Visszakövetkeztethetünk ebből ugyanakkor arra is, hogy a III. periódusban épült lőrések használatának végső idejét minimálisan a XV. század második felére, esetleg a XVI. század elejéig korlátozhatjuk — mint ameddig a falszorosot nem kezdték el feltölteni.

Említettük, hogy a legbelső városfal előtt négy támpillér maradványát találtuk. Miután ezek alapozási szintje a belső fal szintjével egyező, építési idejét a III. periódusnál nem tehetjük későbbre. Ez az erősítés talán a lőrések kiépítésével egykorú, erre mutat, hogy a D-i támpillér aljában is találtunk másodlagos felhasználású gótikus keretkövet (egyszerű 45°-os sarkítással), amilyeneket már korábban is megfigyeltünk a lőrések anyagául felhasznált kövek között.⁸

A 2. réteg felső részében, a modern felszíntől 1,35–1,45 m mélységben már belül barnamázás fazekak töredékei feküdtek (15. kép 14–15); az ilyen formájú, külső felületükön sűrű bekarcolt kerámiát már a XVII. századra határozhatjuk meg.⁹ Miután a legfelső lőrössor használatához szükséges 1,3–1,5 m-es magasság a leletek betöltése felett húzódik, az V. periódus lőréseinek építését és használatát a XVII. századba helyezhetjük. Lábazati szintje alapján ebben a periódusban épült az a vékony támfal is, melyet a középső városfaltól 3,3 m-re építettek; ennek itt 25 m hosszú szakaszát tárhattuk fel (2. kép). Szerepe itt is az volt, hogy vékonyabb folyosót hagyva megakadályozta a falszoros belső oldalán emelkedő földrézsű bemosódását — egyben a lőrések melletti járda további feltöltődését is. A *sánc maradványainak*

⁴ Az I. periódusban 1297 előtt tehát csak azokkal a védőfalakkal számolhatunk, amelyek még nem illeszkednek a hármass falrendszerbe. E kérdésben helyesbíteniünk kell korábbi véleményünket (I. rész 182.).

⁵ Összefoglalóan tárgyalja az eddig ismert, részben már későbbi vízvezetékcsövek típusait: Kozák K., Az egri vár feltárása. III. Egeri Múzeum Évkönyve 1966. 112–114.

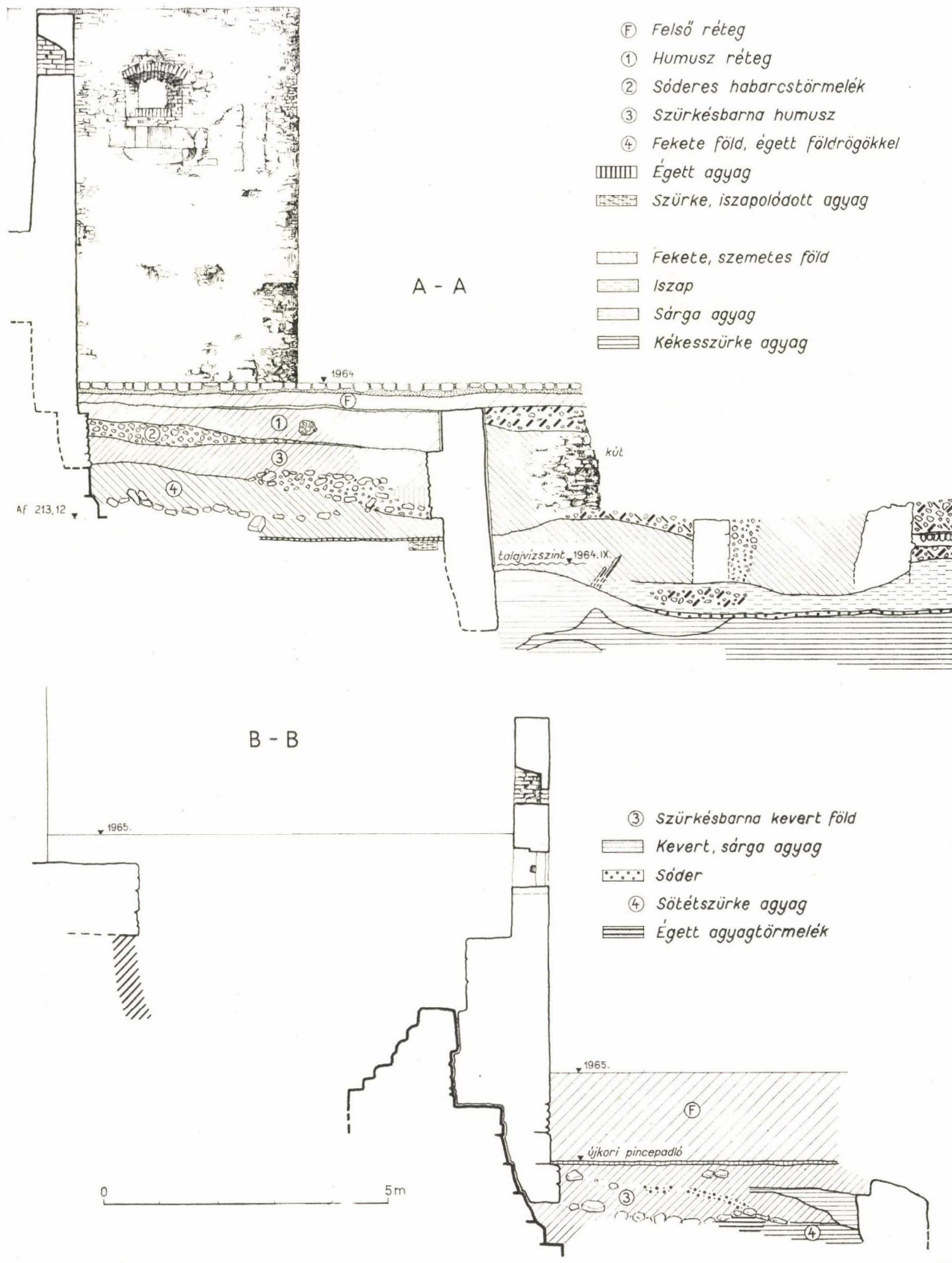
⁶ Kormeghatározásukat a kőszegi vár ásatásából származó, restaurálás alatt álló darabok alapján adjuk.

Azokat ott a XV. sz. második feléből származó pénzék kíséretében találtuk a 2. gödörben és a 2/f rétegben.

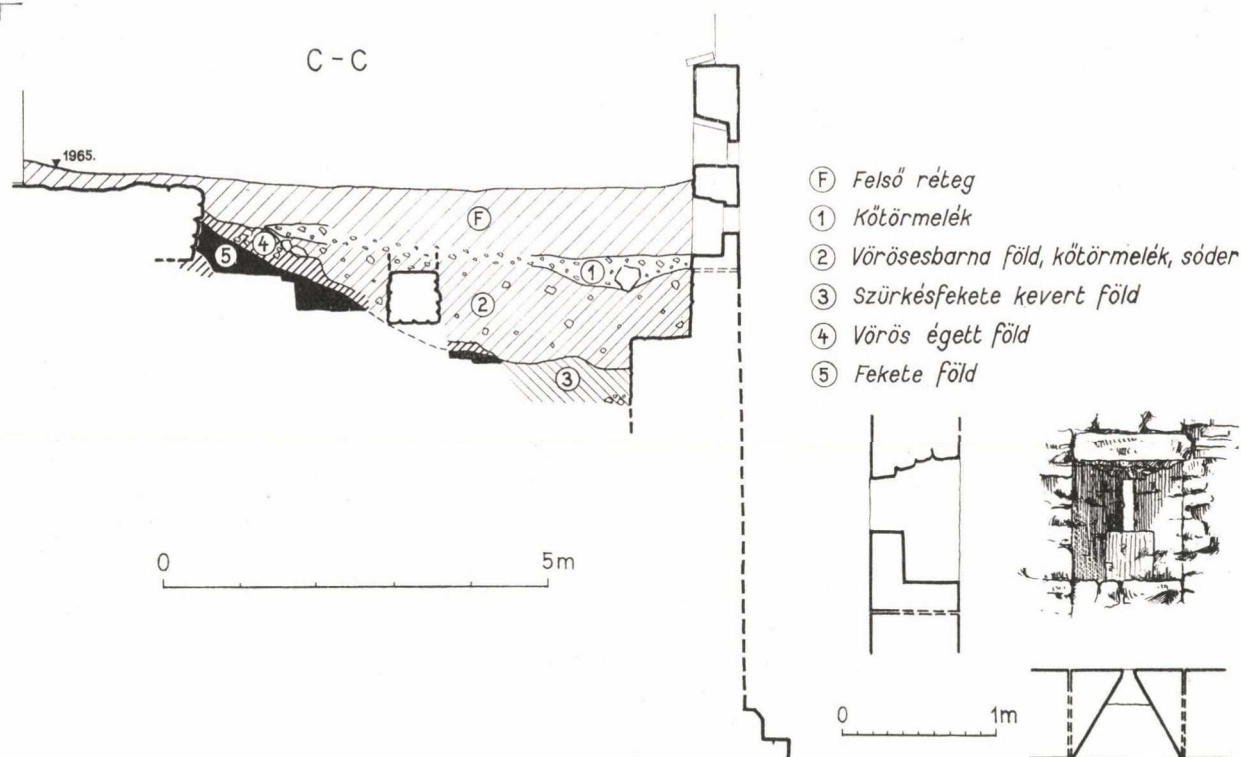
⁷ A metszethez legközelebb fekvő lőrés ettől a feltöltéstől 1,10 m magasan nyílik: 13. kép.

⁸ Holl I., Arch. Ért. (1967) 169–170.

⁹ Budán a palota ásatása során hasonló típusokat találtunk egy 1637-es és négy XVII. század első felében vert érem kíséretében a Szarazárok kaputornyában (4. réteg). Gerevich L., A budai vár feltárása. (Bp. 1966) 31–33., 25 b kép 2.

12. kép. Metszetek a 7. toronytól D-re és É-ra
 Рис. 12. Профили к югу и северу от 7-ой башни
 Fig. 12. Coupes au sud et au nord de la tour № 7

13. kép. A felső falszoros metszete a Szt. György u. 5. mögött
 Рис. 13. Профиль верхнего стенового коридора за домом № 5 по ул. Св. Георгия
 Fig. 13. Coupe de la braie supérieure derrière la maison sise 5, rue Szt. György

nagyobbmértvű pusztulása ugyanis, mint metszetünkben is látható (12–13. kép), a legbelső városfal állékonyságát veszélyeztette.

A támfal egyik részén kiképzett töleséresen szűkülő alaprajzú kijáró (2. kép) vezetett ahhoz az ajtóhoz, vagy kisebb kapuhoz, amelyen keresztül az utca felől a felső falszorosba ki lehetett jutni. Szerépét a XVII. század második felében az az ajtó vette át, amely ma is a mögötte álló ház lépcsőházába nyílik.

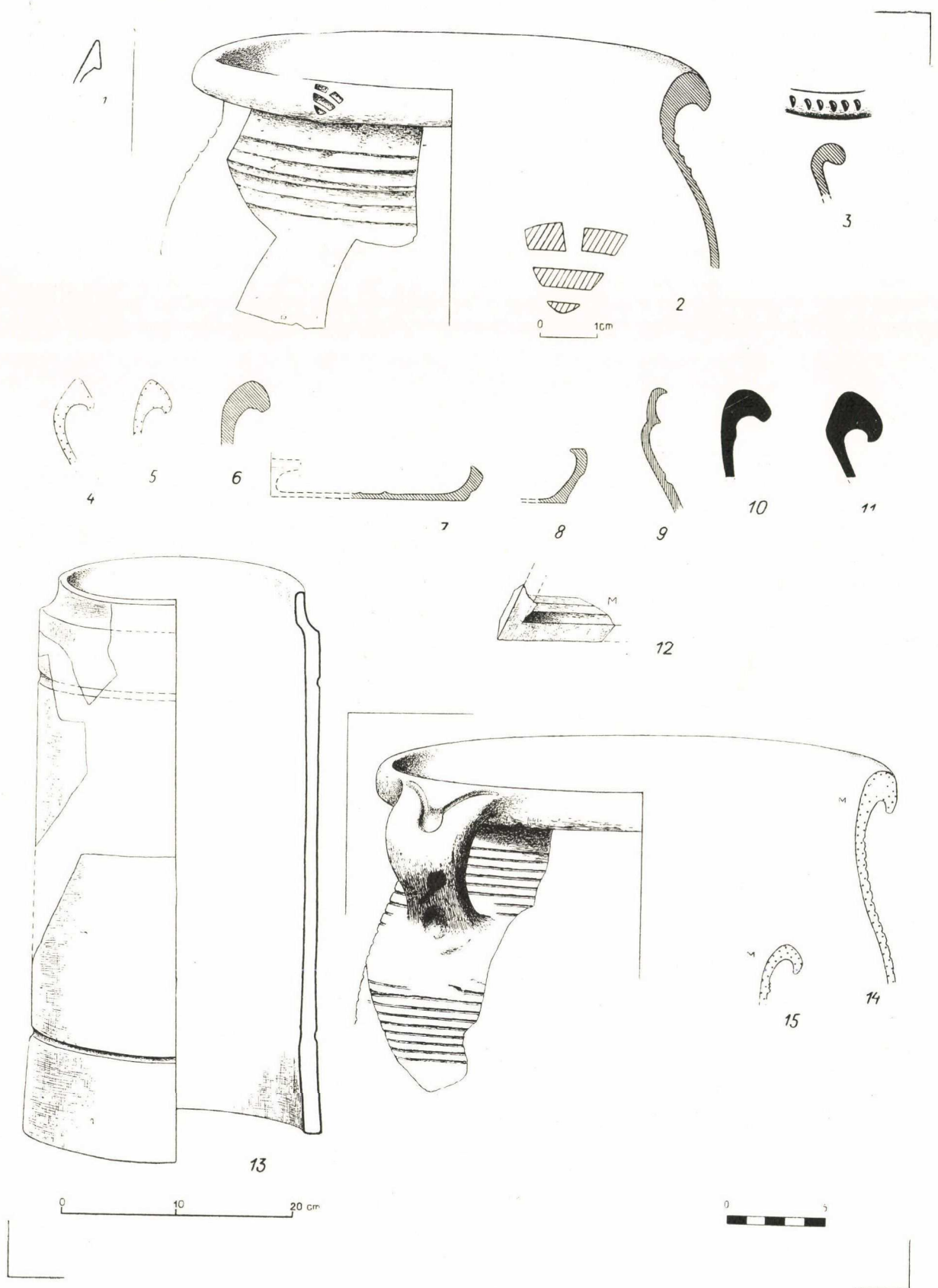
Alsó falszoros

A középső városfal előtt az alsó falszoros feltárását 1964-ben kezdtük meg. Sajnos, a háború előtt itt húzódó újkori pincék miatt csak két kis szakaszon sikerült az egykori szintek vizsgálata, de a terület csekélyisége miatt megfelelően értékelhető leletanyagot ezeknél is alig találtunk.

A 7. torony D-i oldalán lemélyített szelvényben (12. kép A–A) a tér szintjétől 2,8 m mélységben húzódott a római városfal lábazata. E felett a fal előtt 3 m-es szélességben kemény hasított kövek és puhaméskövek omladékrétege feküdt 2,2–2,3 m mélységben, a kövek között habarcsmaradvány és kevés téglá, valamint római tetőeseréptörmelék is volt (19. kép). A római városfal pusztulási rétege felett kifelé lejtő felszínnel 40–50 cm vastag fekete földréteg húzódott (4. réteg), ennek anyagában apró faszéntörmelék és apró vörösesbarna égett földrögök mutatták, hogy feltöltődése talán már a sánc pusztulásakor következett be, leletanyagát II–III. századi kerámiatöredék mellett néhány középkori fazék-töredék képezte. A kavicsal és homokkal erősen soványított anyagú, barna és szürkésbarna töredékek kézi-korongon formált fazekakhoz tartoztak, típusaikat sajnos nem lehet meghatározni. Két töredéken körülfutó egyenes vonaldíszítés látható, ennek és a cserépanyagoknak alap-

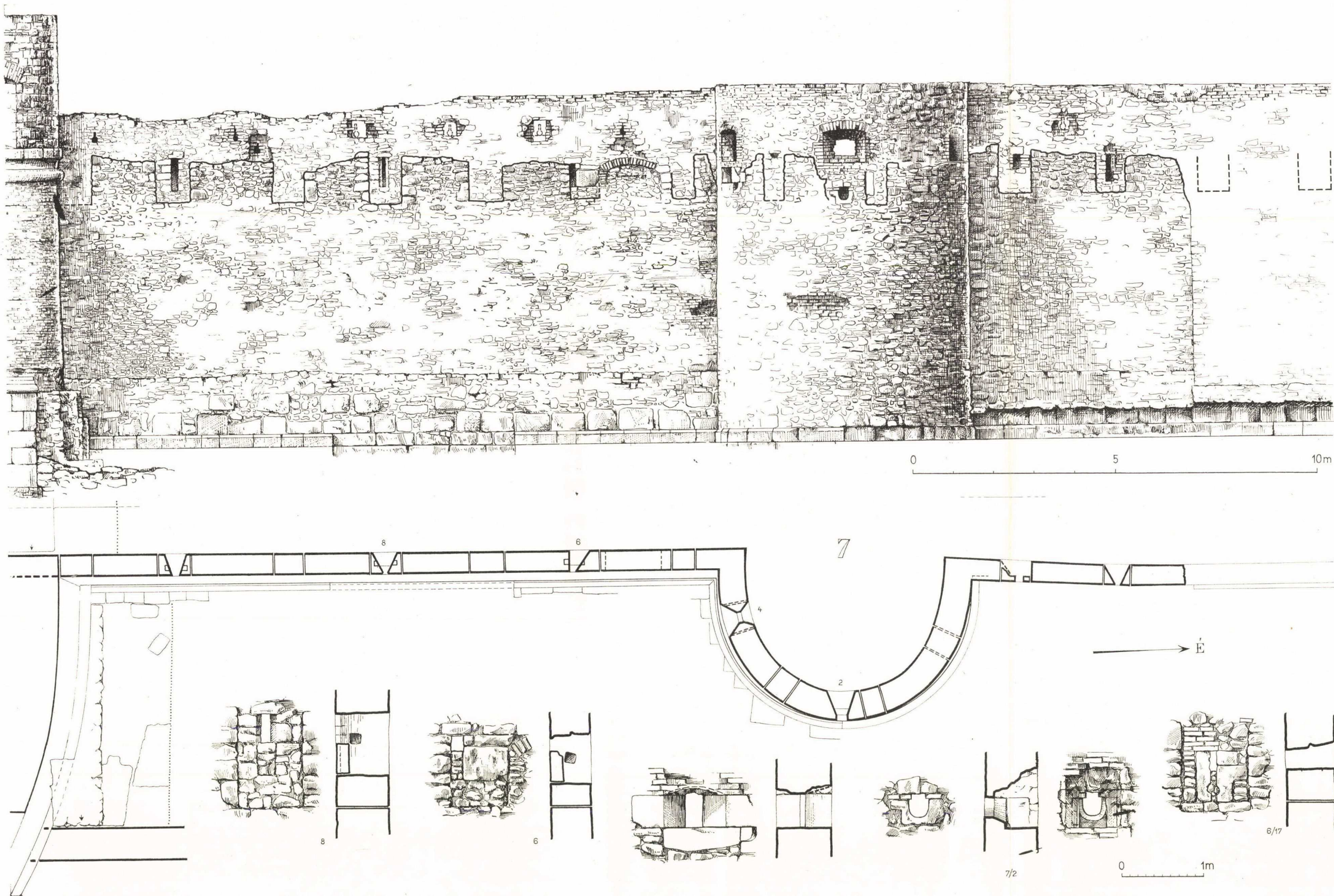
ján a X–XIII. sz. század közé tehetjük őket. (A réteg helyzetét tekintve a Szt. György u. 15. alatt húzott szelvény 4/b. rétegének felel meg). A réteg felszínén a városfal síkjától 2,6 m távolságtól kezdve egy következő pusztulás eredményeként ismét lezuhant falmaradványt találtunk, a lapos kemény kövek alatt hasáb- és kockaalakú puhaméskő kváderekkel. A római városfal e második pusztulásának anyaga felett húzódott a 3. réteg humuszos földje. E réteg mélységében a római városfal külső falsíkja már apró tört kövekből épült: ez már a fal középkori újjáépítésének magassága. A réteg sajnos teljesen lelet nélküli volt, csak felső sávjában találtunk néhány apróbb XIII–XV. századi edénytöredéket. A réteg felszínén már XVII. századi tányértöredékek feküdtek, igazolva, hogy e mélységet — a középkori falszoros szintjét — feltöltődés nélkül mindvégig használták. A feljebb található 1–2. réteg már az újkori építkezések feltöltése.

Míg a 10. torony két oldalán a középkori kiépítés 2. illetve 1. sor kváderkö megmaradása után a római városfal külső síkját betartva épült meg, e szakaszon a 7. toronytól D-re a lábazati párkány feletti első kváderek felett a középkori újjáépítés csak 90 cm magasan követte a római falsíkot, ezután széles párkányt hagyva a teljes homlokzaton visszaugrik. A toronynál még az alsó kváderek sem hagyták meg, de a lábazati párkány felett az eredeti falsíkot betartva falazták újra (22. kép). A toronytól É felé viszont már a lábazati párkányt sem követték, sőt a középkori fal alapozását a római falsík elé építették, felhasználva benne másodlagosan a római kváderek egy részét is (12. kép B–B; 23. kép). Az É-i szakaszon készített metszetben (24. kép) is látható volt, hogy nemcsak az alapozás, de a középkori falsík is előbbre ugrik. Utóbbi metszetben ismét megfigyelhetjük a római városfal második pusztulási rétegét. (A kövek felett csak néhány római kerámiatöredék, sigillata és tetőeserép darabja feküdt, így a középkori pusztulás kora

SOPRON, SZT. GYÖRGY - U 7 FELSŐ FALSZOROS
1-3.R 2-13 = 2.R 14-15 = 2.R TETEJE

15. kép. Leletanyag a felső falszorosból (1 : 3. réteg; 2-13: 2. réteg; 14-15: 2. réteg felső része)
Рис. 15. Находки из верхнего стенового коридора (1: 3-ий слой; 2-13: 2-ой слой; 14-15: верхняя часть 2-го слоя)
Fig. 15. Trouvailles livrées par la braie supérieure (1 : 3e couche; 2-13: 2e couche; 14-15: partie supérieure de la 2e couche.)

14. kép. A középső városfal a 7. toronynál (1 : 100), a III. periódus lőrési. 1 : 50
 Рис. 14. Срединная городская стена у 7-ой башни (1:100), амбразуры III-го периода. 1:50
 Fig. 14. L'enceinte médiane près de la tour № 7 (1 : 100), les meurtrières de la IIIe période. 1 : 50

16. kép. A felső falszoros metszete a VIII. szelvényben
 Рис. 16. Профиль верхнего стеного коридора в VIII-ом шурфе
 Fig. 16. Coupe de la braie supérieure dans le secteur VIII

itt sem volt pontosan meghatározható.)¹⁰ Ha tekintetbe vesszük, hogy a középkori alsó falszorost általában 1,2–1,4 m-rel magasabban alakították ki, mint a későrómai szintet, úgy ez esetben a falszoros eredeti szintjét közvetlenül az alapozási padka magasságában az újkori pincepadló vonalában képzelhetjük el.

Sajnos az újkori beépítés során a városfal lábazatának mélységében a rétegződést felbolygatták. Az újkori padló alatt 30–60 cm mélyen álló helyzetben lefedett és belsejében üres, belül mázas, XVIII. századi fazekat találtunk; fedője felett még egy külön téglá is fedte. Nyilván építési áldozatként került ide, ugyanúgy, mint a Fabricius-ház pincéjében feltártak.

Mint említettük, a toronytól É-ra 15 m-es hosszúságban a középkori városfal már régebben elpusztult és helyén egy újkori fal húzódott, melyet még magasabban alapoztak itt, mint a középkori falat (24–25. kép). 1967-ben ez az újkori falszakasz leomlott, sajnos magával rántva kétoldalt a középkori fal végződéseit is. A fal mögött azonban láthatóvá vált a római városfal maradványa, most már mindenféle javítás és burkolat nélkül (23, 26. kép). Mint a felmérés is mutatja, a szakaszon a középkorban a máshol átlagos 5 m-es magasságnál alacsonyabb, 3,5 m-es maradványa húzódott csak,

a római fal itt erősebben elpusztult. Ez volt az oka annak, hogy a középkori újjáépítés során ezen a darabon — a 7. toronytól É felé — az eredeti falsíkot már nem tartották be és még a legalsó kvádert is sem használták fel. Jól látható az is, hogy a XIII. század végéig milyen elpusztult külső falsíkkal (helyenként más a belső második kvádertorral) állott az a római városfal, melynek kijavítására a XIII. században a királyok helyi jövedelmeik egy részét biztosították, látva a fal „romlását nagy öregsége miatt”. Az átlagosnál nagyobb mérvű pusztulása miatt nem építették újjá a 7. toronytól É-ra eső legközelebbi római faltornyot sem, ennek helyén egyenes falszakasz húzódott már a II. periódustól kezdve.

Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell azt is, hogy az általunk megszámozott 34 középkori faltorony — a két kapun kívül — nem adja az összes római torony számát, csak azokat, amelyeket újra megépítettek. Ezeken kívül eredetileg még két kaputorony állott az É-i bejáratnál, 1 torony a 6. és 7. középkori torony között és 2 torony a 11. és 12. torony között a Hátsókapunál, tehát 39 torony tartozott a későrómai városfalhoz.

A külső, harmadik városfal csomóját a 3. réteg felszínét követő alapozási lábazattal az ásás egész területén megtaláltuk. Felmenő mellvédfala a maradványok

¹⁰ Az alsó kőomladékréteg szintje alatt a 4. rétegben néhány II. századi római edénytöredék mellett csak egy középkori, valószínűleg Árpád-kori fazéktöredéket találtunk. A középkori városfal magas alapozása miatt

csak 2,6 m széles metszetet nyithattunk, s így a leletanyag csekélyisége pontos meghatározást nem tett lehetővé. Valószínűnek tartjuk, hogy mindkét szelvény 4. rétege Árpád-kori.

17. kép. A középső városfal belső oldala egy kibontott és egy elfalazott pártázatközzel

Рис. 17. Замурованный и разобранный промежутки между зубцами парапета на внутренней стороне срединной городской стены

Fig. 17. Le côté intérieur de l'enceinte médiane, avec un intervalle de créneaux démuré, et un emmuré

18. kép. A 7. torony mellett feltárt szelvény a középkori pusztulási réteggel

Рис. 18. Раскопанный участок рядом с 7-ой башней со слоем средневековых разрушений

Fig. 18. Le secteur dégagé près de la tour № 7, avec la couche de la destruction au moyen âge

19. kép. Az előző kép szelvénye a római fal pusztulási rétegével

Рис. 19. Участок, изображенный на предыдущем рисунке со слоем разрушенной римской стены

Fig. 19. Un secteur de la fig. précédente, avec la couche de destruction du mur romain

szerint 80 cm vastag volt, mindkét falsíkján vakolva. A belső lábazat magasságában 15–20 cm-es szegletes vízkifolyó nyílásokat hagytak a fal alján, a falszoros szárazon tartására.

Városárok

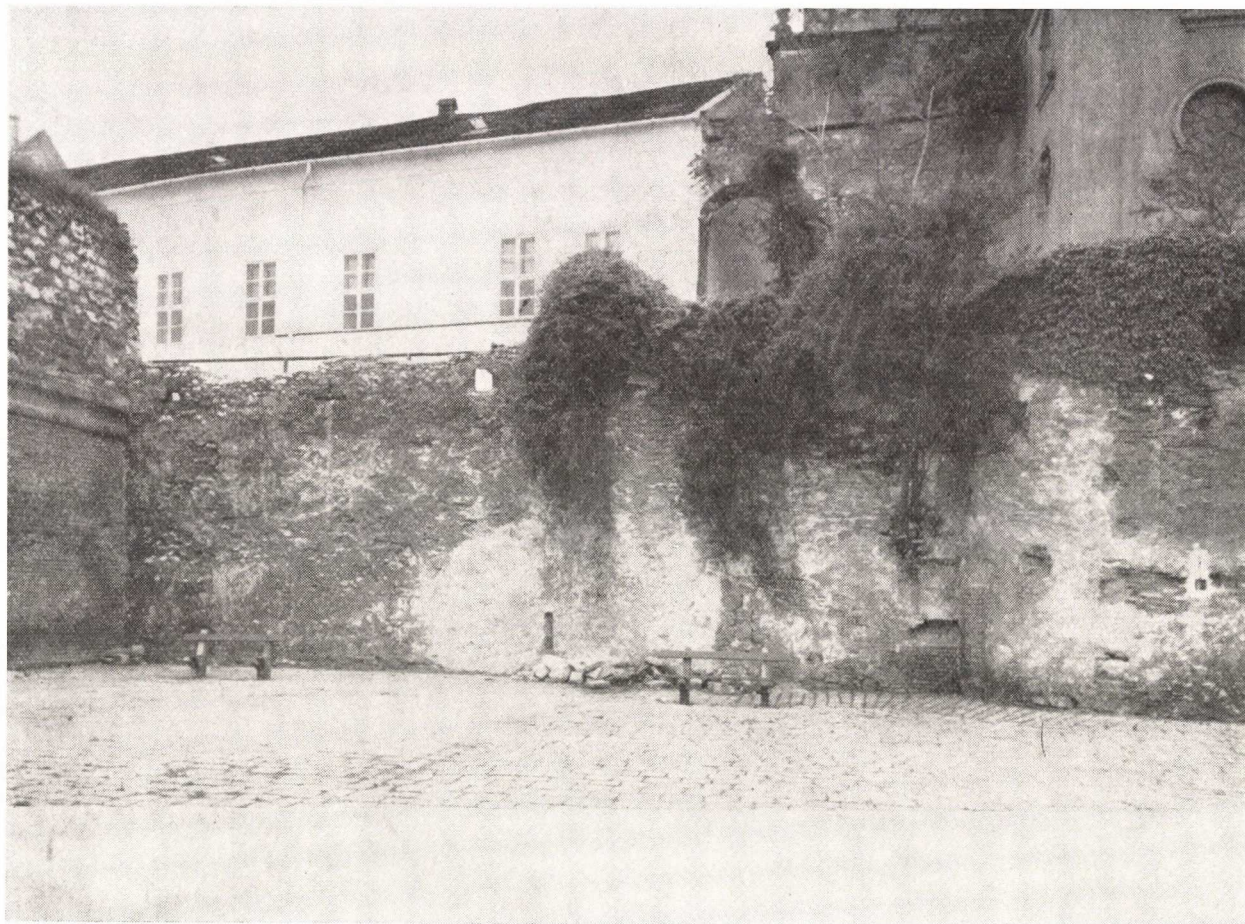
A külső városfal előtt egykor körbe húzódó árokról a 7. torony előtt 10 m hosszú szelvény feltáráásával tájékozódunk (12. kép A–A).¹¹ A tér kövezése alatt 3 m mélységig mindenütt az újkori épületek romanyaga és alapfalai feküdtek, közvetlenül a fal előtt pedig egy XVIII. századi kút kőből falazott aknája állott. A városfal előtt 3,20 m mélyen az egykori várárok lejtős széle húzódik, vékony kavicsréteg alatt sárga agyagból. A faltól mintegy 3 m távolságra az árok már vízszintes fenekű. A vékony kavicsréteg alatt sárga, majd kékes-szürke, vízátnemeresztő agyag fekszik. Az árok egykori alja felett kb. 1,10 m vastag szürke iszapréteget találtunk minden lelet nélkül, ez az árok használata közben rakódott le, részben még 1631 előtt, mert a Szt. György rondella alapfalát már ebbe ásták bele.¹² Az árok belső oldalán a felemelkedő sárga agyagrétegben két ferdén bevert végű karót találtunk, mellettük a kavicsrétegben 12 cm hosszú tavikagyló héja feküdt. A talajvíz kezdettől fogva¹³ 3,10 m mélységben jelentkezett, olyan bőséggel, hogy az árok teljes szélességének átvágását nem is végezhattük el.

A külső városfal alapozása az alsó falszoros középkori szintje alá 3,1 m-el nyúlik, így lényegében csak az árok mélységéig építették meg. Metszetünk szerint tehát az árok alja eredetileg 3 m-el volt mélyebb az alsó falszoros középkori szintjénél, ami egyúttal (ezen a szakaszon) vízének maximális mélységét 2–2,5 m-ben határozza meg.

¹¹ Már 1962-ben tervbe vettük a 10. torony előtt az árok kiásását, de a munkaerőhiány miatt ott elmaradt.

¹² Holl I., i. m. 32. kép C–C metszet.

¹³ Az árok átvágását 1964-ben kezdtük, de a talajvíz miatt a mélyítést csak 1966-ban végeztük el állandó szivattyúzás mellett.

20. kép. A 7. torony az ásatás előtt
 Рис. 20. 7-ая башня перед раскопом
 Fig. 20. La tour № 7 avant les fouilles

A városárok a forrásokban

A középkori városfal kiépítésének II. periódusa a XIII. század végétől kezdődött, a munka legnagyobb része 1330–1339 között folyt, I. Károly jelentős segítségével. 1340. január 16-án kelt új adománylevelében a király már kiemeli, hogy a város „... az ő munkájuk, költségük és kiváló gondoskodásuk által háromszoros fallal falazott és erősített...” és „mivel... körül árkot készíteni gondoskodának, erre azonban nekik saját lehetőségük hiányzik, ezért... ennek az ároknak és várnak munkájára 4 egymást követő évre...” az előző években adott fertői vámjövedelem másik felét ismét átadja.¹⁴ A kiásott árok 23–25 m szélességben övezte a várost, a külső fallal párhuzamosan haladva. Bár mélysége ásatásunk adata szerint csekély volt, szélességével elegendő távol tarthatta a támadót a falaktól. Az árok vizének állandósítását — valószínűleg akkor is jelentős mennyiségű talajvíz mellett — a Bánfalvi patak biztosította.

A középkori Sopron területét két patak vize szelte át. Az É-i oldalon az Ikva medre húzódott a külvárosokon keresztül, a D-i oldalon pedig a Bánfalvi (más néven Rák) patak. Utóbbi fő medre már a D-i külvároson kívül

feküdt, két ága azonban a külvárosok (Hosszúsor és a Gabonapiac) házai előtt folyt végig. E részeinek felhasználásával DNy felé és D felé halastóvá szélesítették.¹⁵ Michel Zakariásnak 1700-ban készült rézmetszete sematikusan ábrázolja a két patakot és a tavakat, jelölve azt a pontot is, ahol ekkor (a Belváros DK-i sarkánál) az utolsó tavat és az árkot csatorna kötötte össze. A XVIII. század elején készítette el a vármegye leírását Deccard J. K. A Bánfalvi patakról szólva ő is kiemeli: „... a soproniaknak vizet szállít. Ugyanis három részre osztják: a jobb és a bal ág halastavakat táplál, a középső ág vizét a várárokba bocsátják, amely a város falait körülveszi. Ugyanezt a patakot látjuk a posztosok árkában, amelybe a jobb ágból vezetik a vizet. Innét tovább a város hátsó kapujához folyik, itt a híd alatt halad néhány lépést, s azután földalatti csatornán egyesül a többi ággal, amelyek a házak között folynak. Végre a kertek kerítése mellett a külső város falához épült malomhoz folyik...”¹⁶

A Bánfalvi patak vize tehát csatornákon keresztül folyt az árokba és az óramutató járásával megegyező irányban körülkerülte a városfalat, míg végül ismét egy csatornán keresztül (Deccard idejében a föld alatt futva) visszajutott a felesleges víz a K-i oldalon a patakba.

¹⁴ Szövege: Házi J., Sopron sz. kir. város története. I/1. Sopron, 1921. 76.

¹⁵ A város 1622-évi rajzán a halastó leegyszerűsítve egyetlen tóként szerepel, az 1700-as rézmetszeten viszont

három részre tagolva, amit az írásos adatok is megerősítenek. Utóbbi metszet képe: *Csatkai E.*, i. m. 159.

¹⁶ Németh S., SSz 7 (1943) 148–150. A leírás 1743 előtt készült. A soproni patakokról részletesen: *Boronkai P.*, SSz 21 (1967) 179–189.

21. kép. A 7. torony és a középső városfal helyreállítás után
 Рис. 21. 7-ая башня и срединная городская стена после восстановления
 Fig. 21. La tour № 7 et l'enceinte médiane après la refection

Sajnos, nincsenek megfelelő forrásaink, amelyekből megtudhatnánk, hogy az ilyen csatornák kezdettől fogva hozzátartoztak-e a várak rendszeréhez. Valószínű, hogy a XIV. században még csak egyszerű árkok készültek és a fedett csatornák csak a XV. század elejétől kezdve biztosították a víz körforgását. Erre mutat ugyanis, hogy a városi tanács tevékenységével elégedetlen ellenzéki iparosok és polgárok mozgalmának kitörésekor 1425-ben a vádpontok között az utóbbiak a patríciusoknak föl-róják azt is, hogy azok „egy csatornát építettek Sopron városa körüli árokhoz, amely jelentős összegbe került és ezt azok a polgárok megkérdésünk és akaratunk ellenére készítették, ez a csatorna most annyira tele van szeméttel és sárral, hogy kitisztítani és kijavítani 80 aranyból is nehéz.”¹⁷

A városárok két fő szakaszát — határként a kapukat

vége — valószínűleg kezdettől fogva megkülönböztetésül Rövidároknak, illetve Hosszúároknak nevezték. A két név 1440-től bizonyítható, mellettük azonban ekkor használták még a Felsőárok elnevezést is.¹⁸ Ez a név, miután a Rövidárokkal együtt fordul elő, nyilván a Hosszúárookra, pontosabban annak D-i szakaszára vonatkoztatható. A Felsőárok név az ugyancsak egy esetben, 1478-ban előforduló Felső utca¹⁹ (Obere gasse) elnevezés párja lehetett, de később mindkettő feledésbe merült. Ha figyelembe vesszük, hogy a Szt. György utca éppen a Rövidárokkal párhuzamosan fut, nyilvánvaló, hogy az utóbbitól megkülönböztetett Felsőárok — és vele a Felső utca is — már ezen túl, a Hátsókaputól DNy-ra helyezkedhetett csak el. Így ez az utca véleményem szerint a Hátsókapunál kezdődött és a Sópiacsal szemben folytatódva a mai Fegyvertár utca őse volt.²⁰

¹⁷ *Házi J.*, i. m. II/1. 166. „... ipsi cives posuerunt unam cannam, vulgariter: ein rynn, ad fossatum extra civitatem Soproniensiem...” A vizsály okairól és ki-meneteléről részletesen I. *Szűcs J.*, Városok és kézmű-vesség a XV. századi Magyarországon. (Bp. 1955) 306.

¹⁸ A halászkok a Rövidárokból kifogott halakat a Felsőárokbba engedték. 1440 március: „... den vischeren, dye dy visch auss dem churezen graben haben geuangen vnd lassen in den oberen graben,” *Házi J.*, i. m. II/3. 173.

¹⁹ Az „Obere gasse” nevére Mollay Károly [SSz 14

(1960) 332.] hívta fel a figyelmet; a Szt. György utca korai nevének tartja, mivel Grafenegg Ulrik házának helymeghatározásaként fordult elő és ezt a mai Hátsókapu 2. sz. házzal azonosíthatta. Gondolatmenetének továbbvitelével később [SSz 21 (1967) 339] már úgy vélte, hogy ennek ellentéte — egy feltételezhető elnevezés-pár — is lehetett: ez az Alsó utca „valószínűleg a mai Fegyvertár utcával azonos”.

²⁰ A névadásnál indítóok az lehetett, hogy a városnak ez a része, a mindenkori kiindulópontot képező Előkapu-val szemben magasabban feküdt, ahogy magasabb ma is.

22. kép. A 7. torony D-i oldala ásatás után
Рис. 22. Южная сторона 7-ой башни после раскопа
Fig. 22. Le côté sud de la tour № 7 après les fouilles

23. kép. A 7. torony É-i oldala és a római városfal maradványa
Рис. 23. Северная часть 7-ой башни и остатки римской городской стены
Fig. 23. Le côté nord de la tour № 7 et le reste de l'enceinte romaine

24. kép. A középkori városfal alapozása a C—C metszet-nél a római fal előtt

Рис. 24. Фундамент средневековой городской стены у профиля С—С перед римской стеной
Fig. 24. Le fondement de l'enceinte médiévale près de la coupe C—C, devant le mur romain

25. kép. A középső városfal É-i szakasza, bal oldalt újkori átépítéssel

Рис. 25. Северный отрезок срединной городской стены с перестройкой нового времени, расположенной слева
Fig. 25. Le secteur nord de l'enceinte médiévale, avec à gauche une reconstruction à l'époque moderne

Az árok (még nagyobb mértékben mint a városfalak) folyamatos karbantartást igényelt. A XV—XVI. századi adatok, főleg a városi számadáskönyvek alapján képet alkothatunk az ilyenfajta munkákról.²¹

Az árok karbantartásához szükséges különböző teendők irányítására, ellenőrzésére a város külön árok-mestert tartott,²² akinek még külön irnoka is volt. A bevételek növelésére a város az árok vizében (ugyanúgy a tavakban is) halakat tenyésztett, s úgy látszik, ezeket minden évben tavasszal kihalászva piacra vitték.²³ Ha szükséges volt, új halakkal pótolták az állományt.²⁴ Az árokba a vizet a patakból csatornacsövek vezették, ilyen biztosította az árok vizének kivezetését is. Így 1438-ban csöveket vesznek, s a következő év végén a molnárok több mint 63 napszámot „dolgoztak a csator-

nán, hogy a vizet a ligetből az árokba vezessék”. Miután 1441 tavaszán egy láncot vettek ehhez a csatornához, valószínű, hogy zsilipszerkezettel működött.²⁵

1504-ben kitisztítják a csatornát, mely a D-i oldalon a Hosszúisornál az árokba vezet, 1522-ben pedig megemelik, hogy a víz az árokba folyhasson.²⁶ 1514-ben a levezető csatornát tisztítják ki a Rövidárok-nál, tehát a K-i oldalon.²⁷ Gyakran alkalmazott szokás szerint a fal megközelítésének nehezítésére, részben pedig a part védelmére az árokba karókat vertek, ezek vágása és kihégyezése a városi ácsmester feladata.²⁸ Az árok tisztítására is gondot fordítottak, a sekély vízben könnyen növényzettel kivágták.²⁹ Amikor túlságosan eliszaposodott az árok, vagy az erődtéssel kapcsolatos munkák megkívánták, az árok vizét leengedték.³⁰

²¹ A XIV. századra sajnos csak egy adat utal: 1397-ben Zsigmond király a harmincadjövedeleméből évi 200 forintot rendel a városfalak gyilokjárójának (ám-bitusának) és az ároknak karbantartására, „...reparationem et reformationem fossati et ambitus muri in giro ipsius civitatis nostre...” *Házi J.*, i. m. I/1. 253—254. A következőkben felhasznált adatok a források hiányai miatt teljes képen nem adhatnak, a XV. század második feléről sem tájékoztatnak.

²² Így pl. 1432—42 között Erhard, aki a külváros III. negyedében lakik. *Házi J.*, i. m. II/3. 3—351. (Továbbiakban csak a kötetszámot idézzük.)

²³ 1423 április: bevétel halakért. II/1. 162. — 1427 április: kétszer borravalót számolnak el a halászoknak „...die grabenfischer vertrunken...” II/2. 377—378. A bevétel 26 tallér; „...die fisch aus dem statgraben.” II/2. 372. — 1433 április; II/3. 18. — 1498: egy kocsi-kománnyal a Hosszúárok-ból. „...im lanngen statgraben gewischt...” II/5. 79. — 1505 február—március: II/5. 143—144. — 1522 július: II/5. 294

²⁴ 1453 május: II/3. 397—398. — 1524 május: pontyokat vesznek az árokba. II/5. 383, 421.

²⁵ 1438: „...XIII rinnen zu dem flusse aus der Aw in der parggraben VIII. tal. den.” II/3. 86. 1439 novem-

ber: „...das sie haben gearbaitt an den rinnen daz wasser ze laitten aus der Aw in den graben.” II/3. 174—175. A munka még decemberben is tartott, de akkor már más munkákkal együtt számolják el. — 1441 április, május: István Kovács vejétől láncot vásárolnak a csatornához, mely a ligetből az árokba vezet. „...für ain ketter zu den rinnen in den graben aus der aw...” II/3. 258, 327.

²⁶ 1504 március: „...das er die rynnns, die in graben get an der Lanngen Zeyll, hat aufgerawmbt...” II/5. 162. — 1522 december: II/5. 318. — 1514-ben a Hátsókapunál fektetnek csatornát — ez azonban azonos lehet a szennyvíz kivezetőjével is. Június: „...ain rynne gelegt vörschütt hat pey dem Hintertthor.” II/5. 223.

²⁷ 1514 június: „...die ablass vorstössn im Kürtzn-grabn vnd dy möryn gemacht.” II/5. 223. Miután a mondat vége a szennyvíz-emésztőcsatornára vonatkozik, lehet, hogy ennek levezetőjét tisztították.

²⁸ 1427 május: „...die steken gespiczt hat zü dem graben...” II/2. 395. — 1433 április: „...holz zü steken hat geslagen in der Aw czu dem statgraben.” II/3. 17.

²⁹ 1459 augusztus: két, majd hat nád-vágó dolgozik két héten keresztül az árokban. II/4. 93. — 1498 szeptember: 21 napszám kifizetése a nád kiirtásáért. II/5. 87.

26. kép. A római városfal maradványa 1967-ben
Рис. 26. Руины римской городской стены, фиксированные в 1967 году

Fig. 26. Le reste de l'enceinte romaine en 1967

LES MURS MÉDIÉVAUX DE L'ENCEINTE DE SOPRON, II

Résumé

Dans le volume précédent de cette revue (Arch. Ért., 94, 1967, pp. 155—183) nous avons rendu compte des fouilles effectuées, entre 1961 et 1964, dans l'enceinte médiévale de Sopron. Nous avons publié dans ce rapport les résultats des fouilles exécutées, entre 1964 et 1966,

³⁰ 1427 május: „Item das män das wasser hat ausglait in dem graben IIII taglon . . .” II/2. 379. Ez után két kőművesmester dolgozik fiával és segédjével „az árokban: in gräbn”, de az elszámolásokból nem tűnik ki, mit építenek június—augusztus hónapokban itt. Lehet ez a külső harmadik városfal javítása ugyanúgy, mint a hidaknál a külső bélésfal. Csatornákat is vesznek: „ryn-nen vber den graben” és a hidakat is ácsolják. II/2. 380, 391, 393, 395—397. Ha tekintetbe vesszük, hogy gyakran magát az alsó falszorost is az árokhoz számították — nyilván az alacsony szintje miatt — (így pl. az 1440. évi számadáskönyvben: „... in den greben zu der hirnber zimmerholez geczimmet . . . an der hirnber in den greben gemauert haben . . .” II/3. 260—268), és az itt végzett munka is „az árokban” megjelöléssel szerepel csak, úgy kitűnik, hogy az előző esetben a helymeghatározás egészen nyitott kérdés!

1514 május: „... graben hatt abgelaßenn . . .” II/5. 222. Ez után következnek a 26. és 27. jegyzetben említett munkák.

³¹ 1612, 1613, 1614: Póda R., Sopron sz. kir. város monographiája. (Sopron 1890) 404, 408, 415.

³² Heimler K., Payr Gy. és Payr M. krónikája. (Sop-

A városi jövedelmek esőkkenésével az erősítésre fordítható összegek is megesapantak. A hosszabb ideig elhanyagolt védművek romlása a XVII. században már egyre szembetűnőbb. A karbantartás hiánya miatt a XVII. század elején a polgárok képviselői a közgyűlésen évről évre figyelmeztetik a tanácsot, hogy a város árkait tisztítsák ki, 1613-ban külön kiemelve a Hátsókapu melletti árkot.³¹ A sürgetés végül is eredményes, 1615-ben a „hosszú városárkot”, a következő évben pedig a „rövid városárkot” ki is tisztították.³² A folyamatos karbantartás azonban ezután is hiányzott, hisz 1662-ben újra az elvégzendő (és nyilván most is csak elhalasztott) teendők között sorolják fel a Hátsókapunál levő árok kitisztítását és a víz bevezetését. A városi erősítések állapotát felülvizsgáló királyi biztos 1691-ben a városfalakat és az ágyúkat ugyan rendben találta, de kifogást emelt a városárok állapota miatt, mert az — ekkor is — részben eliszaposodott, részben pedig a nád nőtte be.³³

Az árok külső oldalán csak fontosabb szakaszokat erősített külön külső fal, így a kapuknál. 1432-ben számolják el a Boldogasszonytemplomnál a külső bélésfal kőművesmunkáit és 25 fuvar kő odaszállítását.³⁴ Egyébként azonban az árok külső oldalán úgy látszik nem építettek falat; egyszerű földrézsút mutat az 1622. évi rajz is.³⁵ 1617-ben sürgetik is a tanácsot, hogy a balesetek elkerülésére a városárok körül kerítés volna szükséges, de még 50 év múlva 1667-ben is megismétli a közgyűlés: a városárok bekerítendő, mert a hajnali misére jövők beleesnek.³⁶

A XVII. század második felében, méginkább a következő század elején a város a belső erősítésöket elhanyagolja. Az árok külső oldalán — miután előtte területet el a forgalmat vonzó nagy piacterek — bódék épülnek, később házak.³⁷ 1737-ben a közgyűlés már „a városárokban némely helyen újonnan létesített konyhakertek” megadóztatását kívánja és ugyanúgy a falszorosokban néhány év előtt létesített kertek adóztatását, a boltok tulajdonosait pedig megrója, hogy szemetet szórnak az árokba.³⁸ A következő században azután beépül és jó-részt megsemmisül a belső védőrendszer.³⁹

Holl Imre

dans la partie est de la ville (fig. 3). Les sections de chantier creusées au sud et au nord de la tour murale n° 7 ont permis d'observer à nouveau la position et les périodes de construction du triple système de murs médiévaux (fig. 2).

ron 1942) 12.

³³ Gárdonyi A., Középkori városaink erődjellegének kialakulása. Hadtörténeti Közl. XLII (1941) 12—13.

³⁴ 1432: „die ausser fuetermaür bey Vnser fraün kirchen . . . zü der fütermaür im graben bey Vnser frau kirchen”. Házi J., i. m. II/3. k. 5, 7.

³⁵ Talán erre mutat az az adat is, hogy 1439 júniusában egy kaszásnak fizetnek napszámot, aki „az árokban kaszált” (talán a külső rézsút nőtte be a gaz?). „... ainem mader, der in dem statgraben gemät hat XX den.” Házi J., i. m. II/3. 157.

³⁶ Póda E., i. m. 419, 120.

³⁷ A folyamatról részletesen l.: Csatai E., i. m. 136, 303.

³⁸ Póda E., i. m. 362, 374.

³⁹ A közölt alaprajzok szempontjait és jelkulesát l. az I. rész 155—157. Valamennyi felmérés és rajz a Régészeti Intézetben készült. A középkori épületek jelöléséhez felhasználtuk a Szt. György templomnál Sallay M.—Sedlmayr J., Magyar Műemlékvédelem 1961—62 (Bp. 1966) 167—175.; a Szt. György utca 3. háznál pedig Riedlmayer Gy., Műemlékvédelem I (1957) 26—36. leírásait.

L'enceinte intérieure qui, au sud de l'église St. Georges, était conservée encore aujourd'hui en tant que façades arrières des maisons, ne subsiste plus au nord de l'église. Nous en avons trouvé ses restes dans une longueur de 40 m, par endroits démolis jusqu'à ses fondements. Devant le mur nous avons dégagé les moignons de quatre contreforts construits postérieurement (fig. 8—9), qui indiquent que cette section du mur était au XVe siècle déjà affaiblie et menaçait ruine. Le mur intérieur a été démoli à l'occasion de la construction, au milieu du XVIIe siècle, d'une nouvelle maison.

Le mur médian fut construit, aussi dans ce secteur, en utilisant les murailles romaines. La base du mur romain et l'assise inférieure de pierres de taille se trouvent encore à leur place originale; au moyen âge, le plan extérieur de mur fut reconstruit depuis ce niveau en remployant par endroits les pierres romaines (fig. 12, A—A, fig. 14, 21). La tour n° 7 suit elle aussi la ligne extérieure d'une tour romaine (fig. 22—23). Au nord de la tour l'enceinte romaine est plus dégradée que dans les autres secteurs. Ses fondements existent encore, mais ses pierres disposées dans deux rangées l'une derrière l'autre, sont très abîmées. L'enceinte médiévale a été donc à cet endroit construite en partie sur les restes du mur et en partie devant celui-ci (fig. 12 B—B, fig. 14). Dans un secteur long de 15 m ce n'est qu'un mur de soutènement de l'époque moderne qui s'avancait à la place des murailles médiévales. Celui-ci écroulé, les restes de l'enceinte romaine ont été découverts, en 1967, dans toute leur longueur (fig. 26).

Les fouilles ont mis au jour dans toute leur longueur les restes de la muraille extérieure constituant la troisième ligne de l'enceinte médiévale.

Nos observations ont continué à enrichir nos connaissances des périodes de construction. Jusqu'en 1297 la ville de Sopron était protégée par les restes de l'enceinte romaine de la basse époque, derrière laquelle courait un ouvrage en terre à charpente de poutres (ce dernier fut construit, tout probablement au XIe siècle, pour servir de château-fort royal au centre du comitat). C'est entre 1297 et 1339 que fut construit le nouveau système de l'enceinte médiévale au triple mur (IIe période). Nous avons réussi à observer sur le mur médian la forme crénelée originale de la IIe période (fig. 14). Dans la IIIe période cette forme fut abandonnée, et dans les intervalles des créneaux on avait aménagé des meurtrières de pierre de formes variées (fig. 14). Les trouvailles (fig. 15, 2—13) ont permis de conclure que la braie supérieure fut comblée déjà au début du XVIe siècle, donc la IIIe période peut être située au XVe siècle.

Dans les IVe et V^e périodes les meurtrières furent emmurées, et à leur place furent construites sur le sommet du mur de nouvelles meurtrières en brique. Les trouvailles de céramique permettent de dater cette période du XVIIe siècle (fig. 15, 14—15).

La construction du fossé entourant la ville fut, d'après les données des archives, exécutée entre 1340 et 1344. Les fouilles ont démontré (fig. 12, A—A) que le fossé était, à compter du niveau de la braie inférieure, profond de 3,1 m, et que son fond était horizontal. Toutefois sa largeur de 23—25 m a suffi pour tenir l'ennemi à l'écart des murs. Le fossé n'a commencé à se remplir de limon qu'au XVIe ou au XVIIe siècle.

Les données des archives permettent de nous former une bonne idée du mode de l'utilisation du fossé de fortification (cf. les notes 17—35). Au moyen âge, deux ruisseaux ont traversé le territoire de la ville de Sopron. Les deux branches du ruisseau courant sur le côté sud furent employées pour alimenter d'eau les étangs et le fossé. Pour contrôler l'entretien du fossé la ville a engagé un maître de fossé et, pour augmenter ses revenus, des poissons furent élevés dans l'eau du fossé et pêchés tous les printemps. L'eau du ruisseau fut conduite dans le fossé au moyen d'un canal à écluse dont la réparation est mentionnée à plusieurs endroits dans les sources. Pour rendre plus difficile l'accès aux murs, des poteaux de bois furent plantés dans le fossé qui, au début, était régulièrement nettoyé, mais qui, au XVIIe siècle, commençait à se dégrader parallèlement aux murs d'enceinte. L'eau du ruisseau était en partie envasée et en partie envahie de roseau. En 1737 un jardin potager fut établi dans le fossé qui, plus tard, a été utilisé pour la construction de bâtiments.

Les 34 tours murales médiévales marquées sur les plans (fig. 1) ne donnent pas entre les deux portes le nombre de toutes les tours romaines, seulement de celles qui, après 1297, furent reconstruites. En dehors de celles-ci, à l'enceinte romaine appartenaient encore deux tours de porte près de l'entrée nord, une entre les tours médiévales n°s 6 et 7, et deux entre les tours n°s 11 et 12, s'élevant des deux côtés de la Porte arrière. Ainsi, à l'enceinte romaine de la basse époque ont appartenu, y compris les portes, 39 tours. Sur l'emplacement cinq de celles-ci on n'avait, au moyen âge, pas construit de tours. Quatre furent supprimées à cause d'un nouvel aménagement des portes médiévales et une était trop dégradée pour être reconstruite.

Imre Holl